

УДК39+069.1](477.43/.44»1910»(092)

Іванчишен Віталій Романович
кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник
відділу “Український етнологічний центр”,
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України
(Київ, Україна)
kilatiw@gmail.com

Vitaliy R. Ivanchyshen
candidate of Historical Sciences (PhD),
research associate,
Department “Ukrainian Ethnological Center”,
IAFE NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ДІЯЛЬНІСТЬ Ю. АЛЕКСАНДРОВИЧА З ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ПОДІЛЛІ В 1910-Х РОКАХ

YURIY ALEKSANDROVYCH'S ACTIVITY ON ORGANIZATION OF MUSEUM INSTITUTIONS IN PODILLIA IN THE 1910s

Анотація

Статтю присвячено вивченню діяльності Ю. Александровича в царині формування музейних осередків та етнографічних колекцій на Поділлі в 1910-х рр. У межах земського дослідження подільських ремесел і промислів вченому вдалося сформувати значний фонд етнографічних матеріалів, фотоілюстрацій та колекції предметів традиційного господарського укладу та системи життєзабезпечення мешканців регіону. Зібрані експонати стали вагомою частиною фондів окремих музейних осередків на Поділлі. На основі особистого та офіційного листування вченого вдалося відтворити деякі фрагменти процесу інституалізації музейних установ на Поділлі у період, що досліджується.

Ключові слова: Юрій Александрович, музейницька діяльність, Поділля.

Summary

The article is dedicated to Yuriy Aleksandrovych's activities on the formation of museum centres and ethnographic collections in Podillia in the 1910's. In the course of the studies on Podillia crafts and trades, the scholar managed to form a significant fund of ethnographical, photographical materials and the collections of the regional folk crafts. The collected exhibits became a significant part of certain museum funds in Podillia. Some fragments of the process of institutionalization of museums in Podillia in the period under analysis were reconstructed on the basis of the scholar's personal and official correspondence.

Key words: Yuriy Alexandrovych, museological activity, Podillia.

Питання формування та інституалізації мережі музейних установ на Поділлі на поч. ХХ ст. нині є нерозкритими та потребують додаткових студій задля показу історичної тягlosti традицій українського музейництва як суспільного явища, його значущості та процесів поступу / регресу в ньому наприкін. ХІХ – на поч. ХХІ ст.

Водночас у сучасній гуманітаристиці досі залишається спадок низки вчених, який у переламні історичні періоди з різних причин не ставав предметом системних студій. Зокрема, маловідомими є аспекти участі Ю. Александровича в розбудові національної музейної мережі на Поділлі. Вектори наукових зацікавлень ученого упродовж усього його життя спрямовувалися на розвиток музею як закладу, що відповідає запитам громади й суспільства, дослідник усвідомлював і керувався необхідністю збереження здобутків традиційної культури українців.

Науковий доробок Ю. Александровича досі не був предметом системних дослідницьких напрацювань. Деякі вчені в межах власних наукових пошуків торкалися та аналізували окремі аспекти діяльності і творчого доробку науковця. Зокрема, О. Нестуля в розрізі пам'яткоохоронних студій в Україні розкрив вагоме значення діяльності Ю. Александровича¹. О. Коляструк² та Л. Іваневич³ охарактеризували епістолярну спадщину вченого. Значущими для нашої розвідки є студії

1 *Нестуля О. Ю. С. Александрович про стан охорони культових пам'яток Поділля на початку 20-х років ХХ ст. // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: науковий збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 156–157; Його ж. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії): монографія / Інститут історії України НАН України. – Київ, 1994. – 239 с.*

2 *Коляструк О. Штрихи до портрета поділлєзнавця Ю. С. Александровича за матеріалами приватного листування з Д. І. Яворницьким // Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція (м. Могилів-Подільський, 20-21 жовтня 2006 р.). – Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – С. 224–228.*

3 *Іваневич Л. Народна вишивка українців Поділля в листах Ю. Александровича // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: збірник наукових праць. Серія: Історія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського; за заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця: ВДПУ, 2011. – Вип. ХІХ. – С. 283–286.*

А. Трембіцького, який вивчав історію створення музеїв Поділля⁴, та узагальнювальні праці Т. Кароєвої, в яких комплексно аналізується етнографічна діяльність вченого⁵.

Мета статті полягає в огляді діяльності Ю. Александровича, що стосувалася формування музейних колекцій та організації музейних установ на Поділлі в 1910-х рр.

Наукова спадщина Ю. Александровича досі не є належно оціненою в українській етнологічній науці, що насамперед пов'язано з розпорошеністю по різних установах або цілковитою відсутністю джерельних матеріалів, які стосуються діяльності вченого.

Юрій Семенович належав до когорти діячів, які жили і творили на переломі історичних епох. Українознавчу діяльність ученого на поч. ХХ ст. не підтримувала ні російська імперська влада, ні (після 1917 р.) радянська влада. Вочевидь, за таких обставин реалізувати свої творчі задуми та дослідницькі проекти було вкрай важко.

Ю. Александрович народився 1 квітня 1884 р. в с. Степашки Гайсинського повіту Подільської губернії (нині – Гайсинського р-ну Вінницької обл.) в родині священика С. Я. Александровича⁶. Завдяки дослідженню Т. Кароєвої відомо, що він навчався в Гайсинській чоловічій гімназії та Київському університеті, який не закінчив. Узяв участь у організації Першої Південно-руської виставки прикладного мистецтва й кустарних промислів, яка в 1906 р. відбулася в Київському художньо-промисловому й науковому музеї⁷. Можемо припустити, що в межах підготовки цього заходу дослідник збирав та систематизував експонати для виставки. Слушним є міркування Т. Кароєвої про те, що саме робота із підготовки Виставки визначила коло наукових зацікавлень Ю. Александровича⁸, головними векторами якого стали формування музейних колекцій, актуалізація питання інституалізації музейної мережі та її поступ задля збереження української культури.

Музейницька діяльність Ю. Александровича була пов'язана із етнографічними студіями. Займаючись обробкою даних польових досліджень, науковець усвідомлював необхідність систематизації зібраних артефактів у вигляді музейних колекцій. У одному з листів до Д. Яворницького (1911) він акцентував увагу на зібраній колекції народних вишитих орнаментів із Поділля, підкреслюючи, що ці матеріали належно систематизовані, датовані та класифіковані за кількома критеріями⁹.

Ю. Александрович був одним із тих, хто втілював у життя земський проект із вивчення ремесел та промислів на Київщині та Поділлі. Одним із головних завдань дослідження кустарних промислів на Поділлі стало створення в регіоні музейного осередку під назвою “Музей Подільської губернії”, що відкрився 1912 р. Працюючи зберігачем у вказаній музейній установі, Ю. Александрович розробив наукову концепцію її діяльності, засновану на дослідженні матеріальної культури Поділля та демонстрації її розвитку за хронологічним принципом на прикладі історичних документів та експонатів, починаючи з ХVIII ст.

Ю. Александрович пропагував ідею публічності новоствореного музею, доступного якомога більшій кількості мешканців Поділля, маючи на меті відродження зацікавлення широким мас населення традиційними заняттями та збереження автентичності цих занять. Характеризуючи ефективність діяльності Музею Подільської губернії, Ю. Александрович зазначав, що в 1914 р. установу відвідало лише 2 000 мешканців, і пояснив цей факт відсутністю відомостей про музей широкому загалу. Вчений планував проведення просвітницьких лекцій для мешканців регіону та організацію повітових кустарних виставок із метою актуалізації відродження традиційних занять. Однак Перша світова війна завадила науковцю реалізувати свої задуми. Характеризуючи стан наповнення музейної колекції, Ю. Александрович відзначив цінність зібраних світлин (бл. 100 од.), розподілених за спеціалізацією господарських занять мешканців Східного Поділля¹⁰.

До структури Музею Подільської губернії входило три відділи: історико-природничий, демографічний та історико-культурний. Останній мав культурне та економічне спрямування. І хоча історико-природничий відділ отримував найбільше фінансування, саме культурно-історичний відділ мав демонструвати здобутки кустарних промислів поч. ХХ ст.¹¹. В 1914 р. Ю. Александрович за допомогою О. Косач й рекомендацією Д. Яворницького був затверджений “хранителем” (зберігачем) культурно-історичного відділу “Музею Подільської губернії”¹².

Крім організації музейних установ, Ю. Александрович також намагався окреслити подальші можливості їх розвитку.

4 Трембіцький А. Вони творили музеї Поділля. До біографії Є. Сіцінського, М. Трубласвича та Ю. Александровича // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: збірник наукових праць. Серія: Історія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського; за заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця: ДП “ДКФ”, 2004. – Вип. VIII. – С. 271–277.

5 Кароєва Т. Юрій (Георгій) Семенович Александрович (1884 – після 1942) як етнограф Поділля // Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді. Проблеми та перспективи: матеріали Другого науково-практичного круглого столу (23 жовтня 2014 р.) / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – С. 48–56; Соломонова Т. Розвиток музейної справи Поділля 1860-х – 1924 років / [Електронний ресурс]: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу: <http://vinnitsia-museum.in.ua/science/articles/podillya-museum-business-1860-1924> (дата звернення: 30.12.2018). – Назва з екрана.

6 Державний архів Вінницької області. – Ф. Д–904. – Оп. 13. – Спр. 45. – Арк. 52 зв.

7 Кароєва Т. Юрій (Георгій) Семенович Александрович... – С. 49.

8 Там само. – С. 49.

9 Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова та ін.; під заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ: ОП “Дніпропетровська книжкова друкарня”, 1999. – С. 10.

10 Александрович Ю. Культурно-исторический отдел музея Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1915. – № 4. – С. 9–18.

11 Там само. – С. 9–10.

12 Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького... – С. 14; Трембіцький А. Вони творили музеї Поділля... – С. 274.

Одним із таких перспективних напрямків у Музеї Подільської губернії стало формування шкільних музейних колекцій. До Кам'янецької художньо-ремісничої школи передали зразки глиняного посуду із метою унаочнення навчального процесу та пробудження в учнів зацікавлення власною культурою. Стратегічним завданням Музею Подільської губернії було формування місцевих шкільних осередків, де б "...кожний учень вчився любити і поважати особливості свого краю, щоб міг розпізнавати цінність предметів та використовувати їх в практичних цілях"¹³.

Як знавець подільських вишитих орнаментів, Ю. Александрович закликав учителів під час уроків рукоділля навчати учнів основам національного орнаменту, порівнюючи його із закордонними зразками вишивки. Як приклад, вчений наводив виробничий досвід мешканців с. Клембівка Ямпільського повіту на Поділлі, які налагодили виготовлення та збут власної вишитої продукції¹⁴.

Впродовж Першої світової війни та подій Української революції дослідник продовжив займатися створенням музейних осередків та формуванням колекцій, часто рятуючи цінні артефакти та книги від наслідків воєнної розрухи.

Ю. Александрович також був одним із натхненників пам'яткоохоронної справи на Поділлі: його задуми в цій сфері стали логічним продовженням і втіленням ідей Київського товариства охорони пам'яток старовини й мистецтва, в якому вчений був дописувачем упродовж 1912–1914 рр.¹⁵.

У 1917 р. Ю. Александрович став секретарем новоствореного Подільського товариства охорони культурно-історичних пам'яток (м. Вінниця), був представником Міністерства народної освіти Центральної Ради щодо пам'яткоохоронних дій у регіоні. Зокрема, в архівних документах знаходимо відомості про те, що Статут згаданого Товариства передбачав створення Подільського обласного художньо-промислового і наукового музею. Оскільки на Поділлі в 1917–1918 рр. ще не створили архівну комісію, саме на цей Музей покладалася місія збору та систематизації пам'яток та документів. Примітною, зокрема, є справа про бронзове "зерцало" XVIII ст. – "дар Катерини Поділля", передане за розпорядженням Тимчасового уряду й відібране губернським старостою¹⁶. Ймовірно, в 1917–1921 рр., не маючи приміщень та належного фінансування, а також унаслідок кадрового дефіциту вказаний музей припинив своє існування.

Чимало зусиль у 1917–1918 рр. Ю. Александрович доклав для отримання приміщення для створення музею у вінницьких Мурах. У одному зі своїх листів до центральних органів влади він зазначив, що губернський староста "запротестував перед судом, не розібравши до діла передачу Подільському Товариству Охорони Культурно-Історичних Пам'яток будинку «Мури» під Музей. Дякуючи цьому, Музей і не має власного помешкання"¹⁷.

Проте процес організації центральної музейної установи Поділля тривав. Ю. Александрович вважається одним із засновників Вінницького обласного краєзнавчого музею¹⁸. Сам науковець у 1924 р. писав у анкеті для вступу до Комітету сприяння вченим України: "Організував в г. Виннице Музей / до 1920 года / который погиб во время революции, существующий ныне в г. Виннице Музей на ¾ состава своих коллекций собран мною"¹⁹. Однак, із огляду на брак документів та їх розпороченість по різних установах, що унеможливило доступ до цих матеріалів, роль ученого в означених процесах видається применшеною.

В 1919 р. Ю. Александрович очолював архівно-музейний відділ Подільської губернської народної управи, історичний екскурс у організацію якого дослідник виклав у серпні 1919 р. в доповіді до Міністра народної освіти Директорії. Вважаючи чи не головною проблемою ігнорування місцевими органами влади створення музейного осередку, Ю. Александрович констатував: "Вінницька міська Управа не тільки не працює самостійно в справі охорони пам'яток старовини, не утворює сама Музею, не виплачує Подільському Т-ву Охорони Культурно-Історичних пам'яток грошей, асигнованих цьому Т-ву Думою в 1917 році <...>, а навіть не хоче дати відповідне помешкання під Музей Товариства"²⁰. Автор доповіді підкреслює, що в 1917–1918 рр. велися перемовини з міською управою про надання будівлі для краєзнавчого музею, які, на жаль, не мали успіху. Лише після втручання Головного управління мистецтва та національної культури Вінницька Дума 14 травня 1918 р. ухвалила рішення щодо передачі музеєві будинку Мурів. Втім, Ю. Александрович згадував: "...з'явилися скаргачі та протестанти на цю постанову в адміністративний суд та до старости, которі видумували усякі нісенітниці, аби зіпсувати українську справу"²¹. Тож вказану постанову не виконали, а перемовини відновилися лише на межі 1918–1919 рр. Завдяки їм 23 січня 1919 р. приміщення таки було надане²². Проблемаю стала відмова отця П. Білінського та учителя М. Кашинського звільнити квартиру, в чому Ю. Александрович вбачав приватні інтереси священника²³.

13 Александрович Ю. Культурно-исторический отдел музея Подольской губернии... – С. 17–18.

14 Александрович Ю. Об обследовании местного стильного вышивального народного орнамента в Винницком уезде Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1917. – № 2. – С. 23.

15 Центральный державный историчний архів України (далі – ЦДІАК України). – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 8.

16 Центральный державный архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2 457. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 10–12.

17 ЦДАВО України. – Ф. 2 457. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 12.

18 Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника / Авт.-уклад. Л. В. Гарбар; ред. кол.: Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна (голова), В. І. Попик та ін.; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 2017. – С. 15; *Висоцька К.* Вінницький обласний краєзнавчий музей // Енциклопедія Сучасної України / Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України; голов. ред. І. М. Дзюба. – Т. 4: В–Вог. – Київ: [б.в.], 2005. – С. 567.

19 ЦДАВО України. – Ф. 331. – Оп. 2. – Спр. 149. – Арк. 8.

20 ЦДАВО України. – Ф. 3 689. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 36.

21 Там само. – Арк. 36 зв.

22 Там само. – Арк. 36 зв.

23 Там само. – Арк. 37.

В 1917–1918 рр. на Поділлі було сформовано структуровану музейну мережу із бл. 10 музеїв. Ю. Александрович очолював спеціалізований відділ керівництва музейними установами при Подільській губернській народній управі²⁴. Не можемо оминати увагою вмотивовану, однак безуспішну спробу вченого створити в 1920 р. Вінницький музей Подільського краю Української академії наук – установу академічного типу²⁵.

Таким чином, у 1910-х рр. завдяки активній діяльності Ю. Александровича на Поділлі тривав процес розбудови та інституалізації музейницьких установ. З огляду на суспільно-політичні виклики та скрутне фінансове становище вченому не вдалося цілком реалізувати свої творчі задуми.

Створені за участі Ю. Александровича музейні осередки є окремою невід’ємною сторінкою сучасного музейницького поступу на Поділлі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Александрович Ю.* Культурно-исторический отдел музея Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1915. – № 4. – С. 9–18.
2. *Александрович Ю.* Об обследовании местного стильного вышивального народного орнамента в Винницком уезде Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1917. – № 2. – С. 19–25.
3. *Висоцька К.* Вінницький обласний краєзнавчий музей // Енциклопедія України / Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України; голов. ред. І. М. Дзюба. – Т. 4: В–Вог. – Київ: [б.в.], 2005. – С. 567.
4. Державний архів Вінницької області. – Ф. Д–904. – Оп. 13. – Спр. 45. – 274 арк.
5. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. – Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко, А. І. Перкова та ін.; під заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ: ОП “Дніпропетровська книжкова друкарня”, 1999. – 460 с.
6. *Іваневич Л.* Народна вишивка українців Поділля в листах Ю. Александровича // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: збірник наукових праць. Серія: Історія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського; за заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця: ВДПУ, 2011. – Вип. XIX. – С. 283–286.
7. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника / Авт.-уклад. Л. В. Гарбар; ред. кол.: Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна (голова), В. І. Попик та ін.; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – Київ, 2017. – 616 с.
8. *Каросва Т.* Юрій (Георгій) Семенович Александрович (1884 – після 1942) як етнограф Поділля // Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді. Проблеми та перспективи: матеріали Другого науково-практичного круглого столу (23 жовтня 2014 р.) / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – С. 48–56.
9. *Колястрок О.* Штрихи до портрета поділезнавця Ю. С. Александровича за матеріалами приватного листування з Д. І. Яворницьким // Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – Могилів-Подільський, Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2006. – С. 224–228.
10. *Нестуля О.* Біля витоків державної системи охорони пам’яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії): монографія / Інститут історії України НАН України. – Київ, 1994. – 239 с.
11. *Нестуля О.* Ю. С. Александрович про стан охорони культурних пам’яток Поділля на початку 20-х років XX ст. // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: науковий збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 156–157.
12. *Соломонова Т.* Розвиток музейної справи Поділля 1860-х – 1924 років / [Електронний ресурс]: Вінницький обласний краєзнавчий музей. – Режим доступу: <http://vinnytsia-museum.in.ua/science/articles/podillya-museum-business-1860-1924> (дата звернення: 30.12.2018). – Назва з екрана.
13. *Трембіцький А.* Вони творили музеї Поділля. До біографії Є. Сіцинського, М. Трублаєвича та Ю. Александровича // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: збірник наукових праць. Серія: Історія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського; за заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця: ДП “ДКФ”, 2004. – Вип. VIII. – С. 271–277.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 331. – Оп. 2. – Спр. 149. – 8 арк.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2 457. – Оп. 1. – Спр. 46. – 21 арк.
16. ЦДАВО України. – Ф. 3 689. – Оп. 1. – Спр. 14. – 188 арк.
17. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 45. – 35 арк.

REFERENCES

1. *Aleksandrovich Yu.* Kulturno-istoricheskiy otdel muzeya Podolskoy gubernii // Ekonomicheskaya zhizn Podolii. – 1915. – No 4. – S. 9–18.

24 *Соломонова Т.* Розвиток музейної справи Поділля...

25 *Каросва Т.* Юрій (Георгій) Семенович Александрович... – С. 52–53.

2. *Aleksandrovich Yu.* Ob obsledovanii mestnogo stilnogo vyshivalnogo narodnogo ornamenta v Vinnitskom uезде Podolskoy gubernii // Ekonomicheskaya zhizn Podolii. – 1917. – No 2. – S. 19–25.
3. *Vysotska K.* Vinnytskyi oblasnyi kraysnavchyi muzey // Entsyklopedia Ukrainy / Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, Koordynatsiynе biuro Entsyklopedii Suchasnoi Ukrainy NAN Ukrainy, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy; holov. red. I. M. Dziuba. – T. 4: V–Voh. – Kyiv: [b.v.], 2005.. – S. 567.
4. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti. – F. D–904. – Op. 13. – Spr. 45. – 274 ark.
5. Epistolyarna spadshchyna akademika D. I. Yavornytskoho. – Vyp. 2. Lysty diyachiv kultury do D. I. Yavornytskoho / Uporiad.: S. V. Abrosymova, N. Ye. Vasylenko, A. I. Perkova ta in.; pid zah. red. N. I. Kapustinoi. – Dnipropetrovsk: OP “Dnipropetrovska knyzhkova drukarnia”, 1999. – 460 s.
6. *Ivanevych L.* Narodna vyshyvka ukrainsiv Podillia v lystakh Yu. Aleksandrovycha // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho: zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istoriya / Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho; za zah. red. P. S. Hryhorchuka. – Vinnytsia: VDPU, 2011. – Vyp. 19. – S. 283–286.
7. Istoria ukrainskoi biblioteknoi spravy v imenakh (kinec 19 st. – 1941 r.): materialy do biobibliohrafichnogo slovnyka / Avt-uklad. L. V. Harbar; red. kol.: H. V. Boriak, L. A. Dubrovina (holova), V. I. Popyk ta in.; NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Instytut rukopysu. – Kyiv, 2017. – 616 s.
8. *Karoyeva T. Yuriy* (Heorhiy) *Semenovych Aleksandrovych* (1884 – pislya 1942) yak etnohraf Podillia // Narodna kultura Podillia u natsionalnomu vykhovanni ditey ta molodi. Problemy ta perspektyvy: materialy Druhoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu (23 zhovtnya 2014 r) / Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho. – Vinnytsia: Nilan-LTD, 2015. – S. 48–56.
9. *Kolyastruk O.* Shtrykhy do portreta podillieznavtsya Yu. S. Aleksandrovycha: za materialamy pryvatnoho lystuvannya z D. I. Yavornytskym // Druha Mohyliv-Podilska konferencia. – Mohyliv-Podilskyi, Kamianec-Podilskyi: Oyum, 2006. – S. 224–228.
10. *Nestulya O.* Bilya vytokiv derzhavnoi systemy okhorony pamyatok kultury v Ukraini (Doba Centralnoi Rady, Hetmanshchyny, Dyrektorii): monohrafiya / Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – Kyiv, 1994. – 239 s.
11. *Nestulya O.* Yu. S. Aleksandrovych pro stan okhorony kultovykh pamyatok Podillia na pochatku 20-kh rokiv 20 st. // Podillia i Volyn u konteksti istorii ukrainskoho natsionalnogo vidrozhennia: naukovyi zbirnyk. – Khmelnytskyi, 1995. – S. 156–157.
12. *Solomonova T.* Rozvytok muzeynoi spravy Podillia 1860-kh – 1924 rokiv / [Elektronnyi resurs]: Vinnytskyi oblasnyi kraysnavchyi muzey. – Rezhym dostupu: <http://vinnytsia-museum.in.ua/science/articles/podillya-museum-business-1860-1924> (data zvernennya: 30.12.2018). – Nazva z ekrana.
13. *Trembitskyi A.* Vony tvoryly muzei Podillia. Do biohrafii Ye. Sitsinskoho, M. Trublayevycha ta Yu. Aleksandrovycha // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. M. Kotsiubynskoho: zbirnyk naukovykh prats. Seria: Istoria / Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho; za zah. red. P. S. Hryhorchuka. – Vinnytsia: DP “DKF”, 2004. – Vyp. 8. – S. 271–277.
14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy). – F. 331. – Op. 2. – Spr. 149. – 8 ark.
15. TsDAVO Ukrainy. – F. 2 457. – Op. 1. – Spr. 46. – 21 ark.
16. TsDAVO Ukrainy. – F. 3 689. – Op. 1. – Spr. 14. – 188 ark.
17. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy. – F. 725. – Op. 1. – Case 45. – 35 ark.